

ПАДЕЖИ ЗА ОБИЉЕЖАВАЊЕ ВРЕМЕНА У ГОВОРУ ИСТОЧНОБОСАНСКИХ ЕРА

У раду² се описује систем падежа за временске детерминацију глаголске радње у говору источнохерцеговачких Ера. Циљ рада је да се види колико се у овоме говору, који припада источнохерцеговачком дијалекту, употребљавају падежне конструкције у тој функцији, на који начин се радње временски одређују падежима и да се утврди колико је развијен репертоар падежних конструкција у овој служби. Такође, рад треба да покаже има ли у томе говору каквих специфичности у вези с овом службом падежа.

Кључне речи и изрази: народни говори, источнохерцеговачки дијалекат, дијалекатска синтакса, синтакса падежа.

Већ је одавно утврђена чињеница да је наша дијалектологија за више од сто година организованог и плодног рада остала највише дужна српској и словенској науци на плану синтаксе. То се може објаснити прихватљивим аргументима: на једној страни значај потребе да се опишу својства народних говора на другим, нижим нивоима, на другој страни сложенији и приметнији начин прикупљања грађе из области синтаксе. Зато се у иначе врло богатој дијалектолошкој литератури може наћи мало монографија које су посветиле више пажње и синтакси испитиваних говора. Најчешће се обрађују само нека синтаксичка питања, одабрана по неком критеријуму специфичности, а означена насловом „Из синтаксе“ или како слично. Више пажње посветио је синтакси глаголских облика Јован Вуковић у својој докторској дисертацији и тиме означио преокрет у тумачењу српског имперфекта, па и аориста (Вуковић 1939). Такође, рад Павла Ивића о глаголским облицима у говору галипољских Срба представља значајан датум у српској дијалекатској синтакси. Кад је ријеч о синтакси падежа, прву монографију написао је Радоје

¹ Sreto.Tanasic@isj.sanu.ac.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта 178021 *Опис и стандардизација савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује се у Институту за српски језик САНУ.

Симић посвећену синтакси падежа Левча (Симић 1980), а касније смо добили и монографију о систему падежа у говору Параћинског Поморавља у виду докторске дисертације Софије Милорадовић (Милорадовић 2003). Озбиљну пажњу посветио је синтакси падежа у говору Змијања Драгољуб Петровић (Петровић 1972). Ово је уједно и једина монографија о једном говору западно од Дрине у којој је детаљније описана синтакса падежа. Кад су посриједи говори западно од Дрине, томе се може додати понеки рад посвећен појединачним питањима, нпр. рад Слободана Реметића о употреби инструментала у говору источнбосанских Ера (Реметић 2000), те рад о једној специфичној посесивној конструкцији у томе говору (Реметић 2008), или неколико ситнијих прилога овога аутора везаних за говор вучијачког краја у средњој Посавини, сјеверно од Добоја.

У овоме раду даће се опис функционисања падежа за детерминацију времена глаголске радње у говору источнбосанских Ера. Како је већ напоменуто, прикупљање грађе за опис појединих падежних конструкција из репертоара временских падежних конструкција било би сложено и приметно, а још више то важи за опис цјелокупног репертоара. Међутим, овом приликом с тим проблемом се не суочавамо. Што је то тако, можемо захвалити академику Слободану Реметићу, у част кога се и пише овај рад. Професор Реметић је сакупио обимну грађу о говору источнбосанских Ера и један добар дио снимиио са трака, приредио за штампу и објавио у *Српском дијалектолошком зборнику* (Реметић 2012)³. Ова грађа на око 150 штампаних страница представља солидан корпус на основу кога се може с доста оправдања говорити о репертоару којим овај говор располаже у детерминацији времена вршења радње падежним облицима. Ипак, није искључено да пишчевом оку нека конструкција није промакла, као ни могућност да се и у овако обимној језичкој грађи није наша баш свака, па и нека посебно интересантна, падежна конструкција за обиљежавање времена.

У српском језику, као и у другим словенским језицима уосталом, падежне временске конструкције дијеле се у двије групе. Према Милки Ивић, подјела се може утврдити на следећи начин: „Ако тренутак вршења радње пада у отсек времена обележен именицом у датој падежној конструкцији, онда та падежна конструкција има локационо временско значење (напр.: *вратио се у суботу, путоваће у мају, родио се прошлог месеца* и сл.)⁴. Ако тренутак радње не пада у отсек времена обележен именицом у датој падежној конструкцији, већ се помоћу тог обележеног временског отсека, као помоћу познате тачке у времену, само оријентишемо да бисмо одредили право место у времену тренутка вршења радње, онда дата падежна конструкција има оријентационо временско значење (напр.: *дошао је кући пред зору, до-*

³ Ту се на почетку даје о информација о географским границама области источнбосанских Ера, а на крају је дата и карта те области.

⁴ Код навођења цитата поштује се правопис који је важио у вријеме настанка ове студије.

шао је уочи Нове године, наћи ћемо се пре понедељника, отпутоваће после празника, олуја је почела око поноћи и сл.)“ (Ивић М. 1956: 166). На другом мјесту Милка Ивић каже да је за одређивање времена потребно „из низа безличних, једнаких јединица временске мере издвојити једну; тј. идентификовати је, учинити је различитом од осталих“ (Ивић М. 1956: 167).

Зависно од од прилика, у временским падежним конструкцијама јављају се различите именице које обиљежавају различите временске одсјеке. Могу то бити именице којим се обиљежавају временски одсјеци који слиједе сукцесивно: понедељак, уторак, јануар, март; могу то бити именице којим се обиљежавају одређени периоди за које је карактеристично одређено стање у природи: јутро, вече, прољеће, зима; на крају – могу то бити неки посебни дани у години које именујемо по именима празника који у те дане падају, те за њих везујемо вријеме вршења радње: Божић, Васкрс, Ђурђевдан, Велика Госпојина. Вријеме вршења радње може се везивати за вријеме вршења неког другог догађаја и тако му утврдити мјесто на временској оси. То се опет чини падежним конструкцијама именица којим се тај догађај исказује, глаголским именицама: *свадба, растанак, сусрет, одлазак* на посао и сл. Све ове именице не употребљавају се на исти начин у падежима кад они имају службу временске детерминације глаголске радње: неке се могу употребљавати самостално без предлога *уза се*, неке са предлозима, а неке опет обавезно са одредбом *уза се*.

У наставку рада показаћемо како се користе падежне конструкције за исказивање времена у говору источнобосанских Ера.

Значење *временске локације* исказује се на сва три наведена начина: слободним падежима, падежима са обавезном одредбом или падежом у конструкцији с одговарајућим предлозима, али постоје и случајеви кад је за ову функцију падежа нужно да именица у одговарајућем падежу има *уза се* поред предлога и обавезну одредбу, што зависи од именичке семантике. Овдје бисмо навели још једну општеважећу законитост: „да се само локационо временско значење може обележити у словенским језицима падежом без предлога; кад је оријентационо у питању, јавља се обавезно предлошка конструкција“ (Ивић М. 1956: 166).

И у овом говору, као и другим говорима источнохерцеговачког типа, једино се слободни инструментал може јавити у функцији временске локализације глаголске радње. Интересантно је да се у говору Ера није нашло много таквих примјера.

[1]

1. Још више се ослободик ... ко-да-сам-са-својијем народом на кошев⁵ни, јал-неђељом на-нашој Побрњачи (513)⁵.

⁵ Примјери из техничких разлога нису акцентовани, што за ову тему није толико битно. Међутим, сви су примјери у своме изворном облику, гдје су и објављени, акцентовани, и гдје, дакле, заинтересовани могу добити и тај, за друге језичке нивое значајан податак.

2. *Четвртком* почне, ралом се нек^ием орало, није било плугова ко сад (617).

И овдје се именицом у облику инструментала временски идентификује неререференцијална радња. Као што је у овој функцији риједак слободни инструментал, тако је очито и кад је посриједи временска квантификација глаголске радње: у ту сврху може се користити и слободан инструментал; међутим, ја га нисам запазио. Овакав инструментал није ни наведен у репертоару који је Милка Ивић израдила за испитивање синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима, гдје се и иначе наводи мали број питања у вези са синтаксом падежа, што је у вези с намјеном овога упитника (Ивић М. 1963). За говор Змијања овакав инструментал је „обичан“ (Петровић 1972: 167), а исто се може рећи и за српске говоре добојског краја с лијеве стране ријеке Босне у Посавини (Вучијак).

Чешће се јављају падежи именица са обавезном одредбом, односно, речено језиком савремене науке – именице са обавезним детерминатором⁶ у функцији временске локализације глаголске радње. Као што је најчешће и у другим говорима, а тако је и у стандардном језику, са детерминатором се јављају именице у генитиву и акузативу. Навешћемо примјере такве употребе падежа.

[2]

1. То је било *четерес треће ил-друге год^{не}, четерес треће* (527).
2. *Једног дана* требамо да вучемо Загорки, гори штали, сијено, плашће да трпа сијено (508).
3. И он оде *једне неђеље* да обиђе кума, болеса[н]-нам кум бијо у-Сливњима (525).
4. Кад *једног дана* (богами, прође једна године) каже: разбољела се Злата, млађа (564).
5. Ја у-задрузи, а Ибро, на ватри изгори^о, баш *тога вакта* пали кречане испод-росуља... (522).
6. Она је л^нјеч^{ла} наро[д] *тога вакта*, она највише изл^нјечи, највише (576).
7. Двадесет и-пет година ми свекрва била са-мном жива: она [свекрва – С.Т.] *свјеског рата* изгуб^{ла} чоeka (538).
8. И сина изгуб^{ла} *овога рата* ... (538).
9. *Четересте* имо-ја виз^{ту} (513).
10. И Милосав био мали, чоек *четерес прве* оћеран, на саму Велику Госпојину (540).

⁶ Појава да се некад уз именицу мора наћи обавезна одредба стара је карактеристика словенских језика, о којој је писао још Ф. Миклошич, а о њеном присуству у старом и новијем српском – Ђура Даничић. О томе нас обавјештава М. Ивић у цитираном раду (176–177). Ту појаву на теоријском нивоу увела је у свјетску лингвистику, и у србистику, управо Милка Ивић, а значајан допринос њеном теоријском објашњењу дао је и Милорад Радовановић.

11. Виђамо се скором *сваког дана*, дабет кад-је-у-Ендеку радијо (522).
12. Научи'о Ибро отпри'е па мало-мало, *сваке друге ил-треће евте*, коље јање (523).
13. ...да-они там увјежбају како-је ишла та-борба с Турцима и све-то покажу *тај дан*, а доће сила главешина, и краљ Александар! (512).
14. Дан-по дан, кад *једно јутро*, јуначе, фргутма! (511) .
15. И оро-сам *тај-дан* с волов^{ма}, сломијо сам плуг (516).
16. *Једно јутро* било-нас у једној кући ...и било-нас тамо пуна она-кол^{ба} (526).
17. Она нас води *једну вече* ће-ћемо ноћ^т (533).
18. *Један да[н]* нема Јованке, *други дан*, *трећи дан* – нема (557).
19. ...е *овај мјесец* морам-ја да зарадим волко (560).
20. Миленко његов дође мени *свако јутро* и понесе шерп^{цу} малу, што ће јес, ал кат пође – понесе (530).
21. Идеш *свако јутро*, три јутра и носиш на-гробље и онда кад биде седм^{ца}, седам дана, одеш на-гробље, јопе носиш (545).
22. Оне су све ишле на-гробље, *сваки дан* ишле и кукале и он се поди-го на Светог Лазара (540).
23. И-у-оној-колиби били смо *неко доба* (610).
24. Ранислав чувао овце *једно љето* и дао нам јање кат-смо-пошли (610).
25. И *сутри дан* пођем кући и преко-Сливаља да-се-увратим сестри Цви^и (533).
26. Кат-*сутри дан* удари снијег, чисти око-куће (570).
27. Кат-су-дошли *сутри дан увече*, оно до'и мртву мајку (528).
28. *Једне зиме цијелу зиму* смо имали у замрзивачу што-је-он брао си-рома (539).
29. Ко је само циција, пола киле му море бит уља *цијелок поста* (599).
30. Осто брко са-њим *тај-вакат*, не-дали-му да иде (513).
31. Ја-н^{јесам} знала за-се, мешчини *дан и ноћ*, ће сам ни како сам (565)
32. *Оно рато* да ти кажем кад-је-бјежанија била, све пјеше ишло ... (609).

У овом говору јављају се приближно подједнако генитив и акузатив. Као што се из наведених примјера може видјети, у овим падежима се јављају најчешће именице *дан*, *недеља*, *година*, дијелови дана. Може бити и именица *вријеме*, која собом обиљежава неодређен период – оvdје се јавља турцизам *вакат*. Али јавља се и именица *рат*. Тим именицама се исказује временски период у коме се дешава радња / ситуација исказана глаголом; у неким случајевима се одредбом уз именицу сигнализује да се ради о нереференцијалним радњама (11, 12, 20–22), како се то чини и у стандардном српском језику. Овим конструкцијама може се у оквиру значења временске

локализације вршити и временска квантификација – тако је у примјерима 23 и 24, те 28–31. Интересантан је двадесет осми примјер, у њему имамо двије временске одредбе. Прво генитив врши временску локализацију, а затим долази акузатив са службом временске квантификације. У следећем примјеру одредба *тај* долази уз именицу *вакат*. И у другим говорима може се срести таква синтагма у истој функцији (нпр. Вучијак). У тридесетом примјеру јавља се синтагма *дан и ноћ*, у значењу одредбе дужине трајања радње, што је опет познато и на ширем терену, баш тако без експлиците наведене одредбе. Вјерујем да је случајно у свим запаженим примјерима ове конструкције за временску квантификацију именица у акузативу. Посебно скрећемо пажњу на примјере 25–27, са одредбом *сутри* [сјутри] уз именицу *дан*, уз коју једино и долази. И то је појава шире позната западно од Дрине. Није ми познато да се још на неком терену именица *рат* јавља и у средњем роду: *рато* (31), како је забиљежена у више мјеста ерске области.

Временску локализацију у говору источнобосанских Ера врше генитив, акузатив, инструментал и локатив с предлозима и предлошким конструкцијама. Навешћемо прво неке примјере за генитив.

[3]

1. То-је-он-преко-ноћи препео и баш-ко конач он-је-свезан тамо (500).
2. Преко-дана обављамо све-то (587).
3. Теле продам преко љета, чувам пару за дјецу, за школу, зими да-и[м]-морем аљин^цце купид зимске (566).
4. Ја сам знала преко-љета ону-једну кокош три пута налезат и сватри пута излеже колко-ик ставим (567).
5. И једном били-ми у-тијем-колибама кад неко *спрва вечери*: „дај љеба“ (605).
6. Само кажем није ми у обичају Бога соват, све се Богу молим, да сачува Бог о[д]-зла ово-чељади *за живота мога*, побогу си (616).
7. Онда – н^нјесу ми дали пемзије, имала сам доста земље, куповала *за вр^нјеме оне Југославије*, куповала ш-чоком, куповала са сином, нијесу ми дали пемзије (538).
8. Насел^нла га покојна моја свекрва *за вр^нјеме Аустрије* ... (538).
9. Пошље рата све-е ново постало, није ко-штоје-прије било *за вр^нјеме Југославије* (546).
10. ...а тај-Симовић помага и партизане и четнике *у току рата* (525).
11. ...гласове дају против-Аце да је *у току рата* бијо што не ваља (525).
12. И кад-је-он њи кући довео, *у срет подне*-ик пусти накије голије и зове село (498).

Као што се може видјети, углавном је ријеч о предлошко-падежним конструкцијама које су познате и шире на терену источнохерцеговачких го-

вора, и у стандардном српском језику. Ту је на првом мјесту предлог *преко* са генитивом, који долази за локализацију референцијалних и неререференцијалних радњи. Ту су, затим предлошки изрази у *току* и *за вријеме* са генитивом. Ови приједлози могу за себе везивати исте именице (нпр. рат, и уопште девербативне именице), али само предлошки израз *за вријеме* може везивати имена држава, како је у примјерима осам до десет. Такав начин временске локализације чест је у нашим говорима: људи везују вријеме неке радње / ситуације за вријеме постојања односно владања неке државе или владара (наводи се и у Ивић М 1963 и Ивић М 1971 у скраћеном облику, без именице *вријеме*). Необичнији је предлог (прилог у тој функцији) *спрва*, што је забиљежено у једном примјеру. Последњи примјер свједочи о настојању говорника да подвуче неко вријеме у ком се нешто догодило; зато у конструкцију уноси ријеч *сред*.

Са акузативом се јавља такође неколико предлога кад је ријеч о значењу временске локализације, а за илустрацију се наводе следећи примјери.

[4]

1. И ујутру *на-Бадњи дан* урани старјеш^{на} ако-има мушко д^нјете или неко (496).
2. Е онда се врати и мирбожи се с нама *на Божић* (497).
3. *На Вел^{ки} петак-су-се* јаја фарбала и не^{есу-се} јаја прије за вријеме Југославије шарала (537).
4. И ка[д] дође Васкрс, узме домаћин и све са-оним-једни^{ем} ја^{етом} ујутру *на Васкрс* омрси, једни^{ем} ја^{етом} (539).
5. *На-Мали Божић* се склопе гробени: (537).
6. ...о^{сетиш} на-они^{ем-св^нје}хам, кад-иг-запалиш, да-је-то севап *на Васкрс* што^е-Исус васкрснуо, да палиш мртви^{ем} (503).
7. Онда је он усто *на светог Лазара, на светог Лазара* усто: (540).
8. Оне су све ишле на-гробље, сваки дан ишле и кукале и он се подиго *на светог Лазара* (540).
9. Уочи-славе почнемо да славимо, *на-славу* обавезно, ^сутри дан по-слави и тако ... (584).
10. И Милосав био мали, чоек четерес прве о^ћеран, *на саму Велику Госпојину* (540).
11. Род^{ла} га, да извинеш, *на Огњену Марију*, требала са[м] му Огњен на^јести (614).
12. *На подне* мало Турчин и-једе, за вечером нимало (555).
13. И онда-*на-прољеће* оду ^{се}ћ оне-ситне па паравит, све редат уком^цу (569).
14. У *прољеће* на^љегли Бирчаци неки, једни су на^љегли, тачно они су ис-Кољештана (593).
15. Ја-ј покојни Мла^ђен дошли оно-у-*јесен* (505).

16. ...Јелена Дес^{на}, дошла з говед^{ма}, а субота-је по-Васкрсу и рекли – у неђељу *по-Васкрсу* кот цркве је вашир (531).
17. Ваја, уда, рани волове, ја дођем, пао, ујтру у *расвита[к]* крећеш (516).
18. Ујтру, ураним у-зору, још није свануло (517).
19. Носе они – на Васкрс иду, обавезно *за Васкрс*, на-гробље и понесе свега (503).
20. Ће дођок у *старе год^{не}* у турску кућу!? (607).
21. У дан је то било. А кад би увече, већ мрак, неки причају... (585).
22. И Милијан ми је причо да је и-он видијо, долазијо у-дан и-он ... (586).
23. Донесе му се оне-увечешње р^{ане}, уз-каву да узме оно-увече ... (497).
24. ...баш су са[д] долаз^{ли} *уза-славу* мало, по слави *сүтрעדан* (575).
25. Е, пита она ту-жену за-једног ђевера, нестало га *уз-рат* и никад гласа о-њему више (534).
26. Колко-је-гоћ сад *уз-ово рато*, толико је Тито пошље побијо (543).
27. ...нема мјеста *ђе-није* се ишло и бјежало *уз-оно рато* (575).
28. *За Божић* ујутру урани тако и *изађе* на пашћеће корито ... (493).
29. Е, била *за-славу* код-Арсена, а ове-жене све оће, оће да-им-гледа (500).

И избором примјера свједочимо о раширености појединих предлошко-падежних конструкција. Најчешће су предлози *на* и *у* са акузативом, са предлогом *на* опет се најчешће јављају именице које означавају неке празнике. И треба напоменути да се у говору источнобосанских Ера често узимају називи празника за временско одређивање догађаја о којим говоре. Значајнији српски православни празници распоређени су у години тако да се сваки догађај који се збио у једној години може временски повезати с неким од тих празника. Иако се у текстовима из којих се грађа сакупила за овај рад највећим дијелом говори о догађајима у току Другог свјетског рата и послије њега, послератно, комунистичко вријеме није у народу избрисало устаљени начин временског одређивања догађања у животу појединца, породице и народа. Понекад говорник хоће да истакне да је догађај био тачно на тај и тај празник па уз име празника убацује ријеч *саму/а*, као што је у примјеру десет: *на саму Велику Госпојину*. Овде бисмо скренули пажњу и на примјере број тринаест, четрнаест и петнаест. У овим примјерима именица у акузативу обиљежава годишње доба: прољеће у тринаестом и четрнаестом, јесен у петнаестом. Предикатом се исказује прошлост у сва три случаја. Уз именицу *прољеће* једанпут је употребијен предлог *на*, други пут предлог *у* (наводе се у Ивић М. 1963). Распоред ових предлога и овдје, као и у савременом стандардном српском језику, има одређено правило. Кад се саопштава да је нешто било у прошлости са становишта говорника, употребљава се предлог

у, као што је у примјерима четрнаест и петнаест. Међутим, ако се саопштава да се нека радња извршила у прошлости, али се истовремено има податак да је она услиједила послвије неког другог, такође прошлог догађаја, после неке временске тачке у прошлости, онда се употребљава предлог *на*, како је у тринаестом примјеру (о дистрибуцији ових предлога у савременом српском језику више у раду Танасић 1999). Предлог у јавља се уз акузатив и кад су посриједи глаголске именице, како је у седамнаестом примјеру. У говору источnobосанских Ера ове именице се јављају врло ријетко у падежима са временском службом у реченици. Занимљив је и примјер двадесет; у њему се уз именицу *године* налази и одредба *старе*, без ње конструкција не би функционисала. Ова конструкција нам је занимљива и зато што се у другим народним говорима, а и у стандардном језику, јавља конструкција *под старост*, или *под старе дане* (наводи се у Ивић М. 1971), која у овом говору није запажена, бар у анализираном корпусу (о овој конструкцији: Танасић 1997). Међу овим примјерима има неколико оних са необичном именицом *рато*, која је већ поменута.

Инструментал у овој функцији врло риједак, локатив се јавља нешто чешће. Навешћемо примјер који употребу ових падежа с предлозима у функцији временске локализације глаголске радње.

[5]

1. На подне мало Турчин и-једе, за *вечером* нимало (555).
2. ...а Бркоје у *младости* бијо жинћели ... (511).
3. Јабука о *Петровудне* стигне, жута ко-и-не-знам нешто (565).
4. И-ја-сама сам знала *по-ноћи* горе штали з батеријом и одем и положим волов^{ма} (574).
5. Пожели *по ноћи* (630). [о жетви је ријеч – С. Т]
6. Милана *по ноћи* доведу и дадну-га некој нени, ваљди тој-истој, да-га-она спреми, соколе мој, за-трке (519).
7. Залие-то брзо, само сам два комада у *животу* окалемијо (565).
8. *На почетку*, одма спрва – пушка, те-колко море добац^т ... (511).

Како се види, већи број предлога нађен је уз именице у локативу, а интересантни су примјери два и седам: показују како се одређени периоди из живота човјека узимају за временско одређивање радњи и догађаја.

Нешто ређе се у говору источnobосанских Ера јављају предлошко-падежне конструкције за означавање *временске оријентације* глаголске радње. Ове конструкције могу да имају значење антериорности – кад исказују временски одсјек пре кога се врши глаголска радња, или значење постериорности – кад исказују временски одсјек послвије кога се врши глаголска радња.

Говорник није увијек у прилици да каже да ли се нешто збило прије или послвије временског одсјека који именује, за то служи конструкција за неодређену временску оријентацију („неодређена посредна временска лока-

лизација“ – Антонић 2005: 157)⁷. То је конструкција *око* + *генитив*, за коју су се нашли следећи примјери.

[6]

1. Кад-*око-зоре*, лијепи Боже, уз-ону-страну чук мумњав^{ну} неку (613).
2. Е, у-нас, видиш, води ломе у-два сата или-*око-четири* кршњак (583).

У прегледаном корпусу бројније су предлошко-падежне конструкције са значењем антериорности. У следећим примјерима такво значење исказује се генитивом са предлозима.

[7]

1. Прије-ти-је обичај било *уочи-Бож^{ћа}* спремиш флаш^{цу} ракије и зовнеш познаника (496).
2. Оне одају *уочи-Ђурђевдана* (497).
3. *Очи-Бож^{ћа}* обичај је да донесе увече мајка сламу у-кућу, унесе и тури у један ћошак (509).
4. *Уочи-Благови^{ести}*, кажу, тат-се састају, састанак њиов *уочи Благови^{ести}* (579).
5. Ми-смо-све-то прат^{ли} и, вако, *уочи Благови^{ести}* ћетеном би обаспи све око-штале вако, све обаспи око-штале ћетеново *се*ме (579).
6. *Уочи-славе* почнемо да славимо, на-славу обавезно, *с*утри дан по-слави и тако ... (584).
7. ...Бог да-јој душу прости дошла мени на-Ендек *учи-једног по-неђељка* (534).
8. Он-ти-је-оздо ис-Криваје, ниже-Олова, *прије рата* имо пилану своју (522).
9. Ни^е се никуд нос^{ло}, само *прије сунца* однеси, нал^{јепи-оне} огуљ^{не} на-врата да не-би чинил^{це} дошле, оном-огуљ^{ном} на-врата шталма (537).
10. ...и онда пошље стоку и те-гребене нек сто^{је} *до-Малога Бож^{ћа}* (537).
11. Имају часни, сад Божићни пости, пости-се *до-Бож^{ћа}* (580).
12. Ови оду, а ја-останемо *до-по ноћи*, одем још један пут, мјесеч^{на} (516).
13. И-ми-смо вамо *сели* за-астале, пије се, једе се, *до-нека доба* (512).

⁷ М. Стевановић наводи да се овом конструкцијом, поред оваквог неодређеног, може исказати вријеме прије и послје термина исказаног именицом у генитиву (Стевановић 1991: 343–344). За М. Ивић та конструкција има значење временске оријентације (Ивић М. 1956: 166).

14. И двапут одем *до-по ноћи* гор^а на вр, под-Малу Кулу (516).
15. И-ја-*до-по-ноћи* седи, сикирам се, ма нема – да пукнем (601).

И ови примјери нам поред указивања на конструкције које се користе у овој служби показују и које именице долазе у таквим конструкцијама. И не говори се само о томе шта се у неко вријеме десило, него и каква вјеровања су везана уз одређене празнике, па из њих проистиче и вршење одговарајућих радњи.

Акузатив с предлозима се такође јавља за обиљежавање овог типа временске одредбе. Такви су примјери који слиједе.

[8]

1. Ја увече *пред-мрак* њему, тако и-тако (516).
2. Волове увати *пред-мрак сами*, *марак већ* и – дољ (517).
3. Некако *пред-рат* сукно смо имали и скројили смо сукно и дон^ајела оне-двије ћурдије и продала сам их женама (568).
4. И-ја-сам-дошла, *прољеће било*, ваљда Васкрс, *пред Васкрс* (613).
5. То-је било *пре[д]-Ђурђевда[н]*, на-неколко дана (529).

Ови примјери нам свједоче и о томе како се источнобосанске Ере труде да тачно укажу на вријеме у које се нешто догађало. Тако се у другом примјеру конструкцијом *пред мрак сами*, *мрак већ* – указује на тренутак у коме је нешто учињено: то је вријеме кад се додирују дан и мрак (ноћ), кад дан прелази у мрак. Са становишта онога ко прича о догађају то је веома значајно.

Интересантно је запазити да се у објављеним текстовима нашло најмање примјера са предлошко-падежним конструкцијама са значењем постериорности. То су следећи примјери.

[9]

1. Поп држо молтву, да-ли'е прије нас, да ли *после*, не-знам (503).
2. *Иза-оног рата* није-ко сад, имаш цимент, имаш оно, ако-имаш пара, лако је кућу правит (522).
3. ...неки су мајстори, инжињери залаз^{ли} одма *иза-оног рата* (598).
4. Одем ујутру рано, ведро, лијепо, кад *иза-подне* – снијег (613).
5. *Пошље рата* све-е ново постало, није ко-штоје-прије било за вријеме Југославије (546).
6. *Наком-ше[с]-седам дана* поче длака спадати околу онога и –црно (554).
7. ...баш су са[д] долаз^{ли} уза-славу мало, *по слави* сутредан (575).

Како се види, генитив је уобичајенији, ту се јављају предлози карактеристични и за друге српске говоре источнохерцеговачког типа и за стандардни језик, а нађен је и један примјер са конструкцијом *по + локатив*.

На крају, наводимо примјере другачије врсте.

[10]

1. Припрема се исто ко за славу, госте зове: преводим полазника, каже. И туј се чаште, пију, вечерају, каже: превео сам полазника. И то: *од-Великог Бож^аћа до-Малог* цијело село се обреда, сваку вече неко преводи полазника и све иду комшије ко коме оће (510).
2. Сву љето ради *от-прољећа до Митрова дана* (605).

Ова конструкција је позната у народним говорима, а припада и стандардном српском језику. Употребљава се кад је потребно одредити и лијеву и десну страну временског одсјека у коме се нешто догађа.

Анализа је показала да се у говору источnobосанских Ера у обиљежавању времена вршења глаголске радње / ситуације користи репертоар падежних конструкција који познају и други источнохерцеговачки говори, а који је карактеристичан и за савремени српски стандардни језик. Употребљава се слободни инструментал, падежи са обавезним детерминатором и падежи са предлозима. Глагол се у овом говору временски детерминисхе уз нешто мањи списак предлошко-падежних конструкција које познаје источнохерцеговачки дијалекат. Најчешће се ове конструкције користе за директну временску локализацију глаголске радње. Кад је посриједи тај вид временске детерминације глагола предлошко-падежним конструкцијама, треба рећи да су у овоме говору подједнако присутни генитив и акузатив са обавезним детерминатором. Постоје неке ријетке спцифичности, као што је појава именице *рат*, поред оваквог, стандардног лика, и у форми *рато*, неке познате конструкције са именицом која се данас ређе јавља у таквој конструкцији и сл. Уочљива је појава да се у говору источnobосанских Ера често узимају називи празника за временско одређивање догађаја о којим говоре. Значајнији српски православни празници распоређени су у години тако да се сваки догађај који се збио у једној години може временски повезати с неким од тих празника. Иако се у текстовима из којих се грађа сакупила за овај рад највећим дијелом говори о догађајима у току Другог свјетског рата и послје њега, послератно, комунистичко вријеме није у народу избрисало устаљени начин временског одређивања догађања у животу појединца, породице и народа.

Литература

Антонић 2005 – Ивана Антонић, *Синтакса и семантика падежа*, у Пипер и др. Синтакса савременог српског језика, Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.

- Вуковић 1939 – Јован Ј. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, Јужнословенски филолог XVII, Београд, 1–113.
- Ивић М. 1956 – Милка Ивић, *Из проблематике падежних временских конструкција*, Јужнословенски филолог XXI/1–4, Београд, 165–214.
- Ивић М. 1963 – Милка Ивић, *Репертоар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима*, Зборник за филологију и лингвистику VI, Матица српска, Нови Сад, 13–30.
- Ивић П. 1954 – Павле Ивић, *Систем значења основних претериталних времена у говору Галипољских Срба*, Јужнословенски филолог XX, Београд, 229–262.
- Милорадовић 2003 – Софија Милорадовић, *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља*, Етнографски институт, Београд.
- Петровић 1972 – Драгољуб Петровић, *О говору Змијања (IV)*, Зборник за филологију и лингвистику XV/2, Матица српска, Нови Сад, 151–214.
- Реметић 2000 – Слободан Реметић, *Употреба инструментала у говору источнобосанских Ера*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLII, Нови Сад, 505–521.
- Реметић 2008 – Слободан Реметић, *О посесивној конструкцији у + генитив личне заменице на источнобосанском терену*, Јужнословенски филолог LXIV, Београд, 391–400.
- Реметић 2012 – Слободан Реметић, *Текстови из говора источнобосанских Ера*, Српски дијалектолошки зборник LIX, Београд, 486–640.
- Симић 1980 – Радоје Симић, *Синтакса левачког говора I*, Српски дијалектолошки зборник XXVI, Београд 1–146.
- Стевановић 1991 – М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II. Синтакса*, Научна књига, Београд.
- Танасић 1997 – *Конструкција под + акузатив у савременом српском језику*, Наш језик XXXII/1–2, Београд, 38–43.
- Танасић 1999 – Срето Танасић, *Временска употреба конструкција на + акузатив и у + акузатив са именицама које значе годишња доба*, Наш језик XXXIII/1–2, Београд, 15–23.

Срето З. Тнасич

ПАДЕЖИ ДЛЈ ОБОЗНАЧЕНИЯ ВРЕМЕНИ В РЕЧИ ИСТОЧНОБОСНИЙСКИХ ЭР

В настоящей работе описывается систем падежей служащих для временной детерминации глагольного действия в речи восточнобоснийского этникума Эры. Этот говор входит в состав восточногерцеговинского диалекта. Цель настоящей работы установить, в какой степени в данном говоре

употребляются падежные конструкции в такой функции, каким образом действия во временной функции определяются падежами и в какой степени развит репертуар таких падежных конструкций. Целью настоящей работы было также стремление показать, есть ли в этой проблематике какие-нибудь специфичности, связанные с данными падежами. Проанализирован богатый материал, собранный академиком Слободаном Реметичем, опубликованный в журнале „Сербский диалектологический сборник“ (2012). Анализ показал, что в данном говоре использован репертуар падежных конструкций, имеющийся и в других восточногерцеговинских говорах, а также в современном сербском стандартном языке. Используется свободный творительный падеж, падежи с обязательным детерминатором и падежи с предлогами. Глагол в данном говоре во временном отношении детерминируется при наличии немного уменьшенного списка предложно-падежных конструкций, имеющих в восточногерцеговинском диалекте. Данные конструкции чаще всего используются для прямой временной локализации глагольного действия. В такой функции встречаются и родительный и винительный падежи с обязательным детерминатором. Встречаются также редкие специфичности, такие как существительное *rat*, где, наряду с данной формой, встречается также форма *rato*. Кроме того, замечается, что в падежных конструкциях часто встречаются существительные обозначающие сербские православные праздники – они в сербском народе служат для ориентации во времени.